

MOJSTER KRTINSKIH FRESK

V sestavku ugotavljam dela »mojstra krtinskih fresk«. Naslikal je s svojimi pomočniki freske v naslednjih podružnih cerkvah: sv. Lenarta in Roka v Krtini, sv. Mohorja in Fortunata V zideh pod Trojanami, sv. Andreja na Dolah pri Krascah in sv. Kancijana v Vrzdencu pri Horjulu.¹

Poznogotski realizem, ki se je v slovenskem stenskem slikarstvu predstavil na zunanjščini cerkve v Mačah nad Preddvorom s freskama sv. Krištofa (1467) in Križanja, nastalima pod vplivom grafičnih listov mojstra E. S., je dosegel vrh v poslikanem prezbiteriju podružne cerkve sv. Urha na Križni gori pri Škofji Loki (1502) in v poslikavi ladje cerkve sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom (1504), kjer so se poznogotskemu realizmu pridružile renesančne prvine.

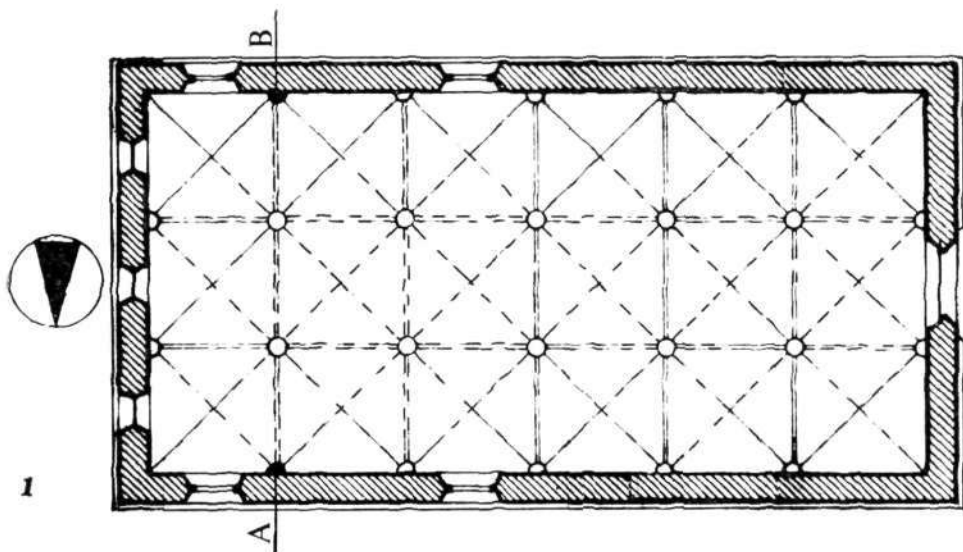
Po formalno stilnih karakteristikah sodijo freske v Krtini in V zideh v čas, ki ga opredeljujejo datirane freske v Mačah nad Preddvorom in delavnici iz Mač pripisana freska sv. Krištofa (1464) v Crngrobu pri Škofji Loki. Freske v Krtini in V zideh so pripisovali mojstru iz Mač in datirali v čas okoli leta 1460.²

V pričujočem sestavku bom opredelil delo slikarja na Krtini, ki ga imenujemo po poglobitnem delu »Mojster krtinskih fresk«. Te slikarije so pomemben spomenik našega stenskega slikarstva in sodijo glede na več renesančnih prvin v isti čas kot freske v prezbiteriju sv. Urha na Križni gori, ki so na škofjeloškem ozemlju.

Freske v podružni cerkvi sv. Lenarta in Roka v Krtini so po obsegu največje do sedaj znano delo mojstra krtinskih fresk. Cerkev stoji na griču v Krtini pri Domžalah in je obdana s taborskim obzidjem.

Prednico današnje cerkve je posvetil 24. avgusta leta 1458 škof Fortunat, generalni vikar oglejskega patriarha Ludvika.³ Turški napad je proti koncu stoletja cerkev opustošil.⁴ Zaradi tega je dobski župnik, kamniški vikar in gorenjski arhidiakon Leonard Seydel izročil 23. septembra leta 1494 krtinskima cerkvenima ključarjema priporočilno pismo za oglejskega patriarha, v katerem prosi, naj se dovoli pobiranje miloščine za sezidanje nove cerkve na Krtini.⁵ Torej je bila stara cerkev v razvalinah! Leta 1500 pa je nova cerkev že stala. Saj se leta 1500 že omenja *vicarius ecclesie sancti Leonardi de Scherenpukel* (Krtina), ki je podružnica sv. Martina v Dobu.⁶

Za stavbno zgodovino cerkve in njene poslikave je pomemben vizitacijski zapisek generalnega vikarja Trpina iz leta 1668,⁷ iz katerega je razvidno, da je imela cerkev sedem gotskih oken: po dve na južni in severni strani in tri na vzhodni strani. Cerkev je imela troje vrat, glavna na zahodni fasadi in dvoje kasnejših stranskih na južni in severni strani. Na osnovi tega opisa

lahko naredimo rekonstrukcijo tlorisa cerkve iz leta 1500 (sl. 1). Po tej rekonstrukciji in današnjem stanju podstrešja je razvidno, da je cerkev zgrajena v enem livu in ne okoli leta 1500 samo obokana.⁸ Po dosedanjem mnenju je namreč imela cerkev raven strop, katerega naj bi obokali v 16. stoletju.⁹ Zoper to mnenje odločno pričajo še naslednja dejstva:

— Ob ogledu podstrešja vidimo sočasni obremenilni venec nad oboki; torej je stavba sezidana iz enega liva.

— Mnenje, da so freske starejše od oboka, je zmotno, zato ker bordura fresk (slikani okviri) dosledno obroblja konzole in rebra oboka, kar ne bi bilo mogoče, če oboka pred freskami ne bi bilo!

Cerkve je navidezno brez prezbitorija. Vzhodna stena je ravno zaključena. Vendar imamo opraviti pri tem spomeniku s kvalitetno arhitekturo; saj je stavbenik oblikoval prezbitorij del cerkve s svetlobo (okna v prezbitorijem delu cerkve). Meja med prezbitorijem in ladjo je nakazana le z dvema figuralnima konzolama in dvignjenim tlakom. Iz tega je razvidno, da je cerkev oblikoval odličen stavbenik, ki je ustvaril triladijsko dvorano, ki izraža že z gotskimi formalnimi prvini renesančni prostor. Kot je kvalitetna arhitektura, tako so odlične tudi freske v njeni notranjščini. Mojster krtinskih fresk je s pomočniki poslikal vzhodno steno v celoti, del severne in južne stene ter del oboka.

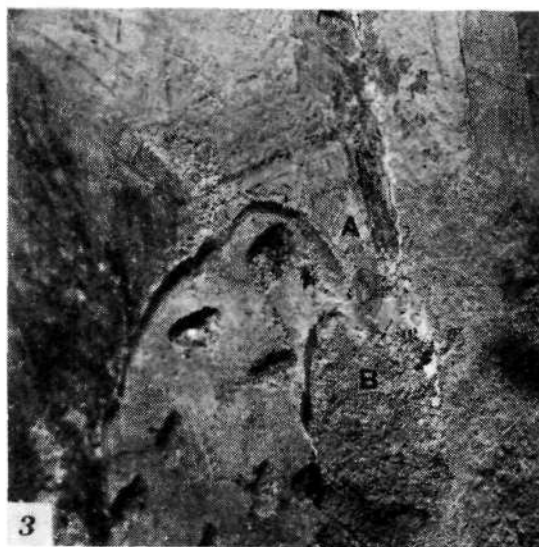
Tako kot je stavbenik s svetlobo, figuralnima konzolama in z dvignjenim tlakom izrazil prezbitorij del cerkve, tako je tudi slikar — mojster krtinskih fresk — s popolnim razumevanjem arhitekture poudaril prezbitorij.¹⁰ Freske v Krtini so bile, kot smo omenili poprej, glede na datirano slikarstvo, ki je na zunanjščini cerkve v Mačah nad Preddvorom (sv. Krištof 1467 in Križanje), pripisane mačevskemu mojstru in datirane v leto okoli 1460.¹¹ Vzrokov za takšno datiranje je več. Ob koncu 19. stoletja odkriti krtinski freski na severni in južni steni dvorane (na južni steni prizor Zadnje sodbe, na severni Rojstvo in Pohod sv. Treh kraljev) sta bili pred odkrivanjem leta 1975 ob rebrih iz-

redno *slabo odkriti*.¹² Zato se je zdelo, da so bile najprej naslikane freske in šele nato obokana ladja. To datacijo slikarij in arhitekture je potrebno popraviti!

Kot smo že omenili, je bila cerkev sezidana okoli leta 1500 in šele nato poslikana. Za to nam pričata pomembni nadrobnosti:

— Dosledno obrobjanje konzol z naslikanimi okviri (sl. 2).

— Fragment ometa ob stiku konzole in rebra ter fresko ometa na vzhodni steni dvorane (sl. 3). Na sliki vidimo (vidno je ležišče rebra — konzole, kjer je na mestih odstranjen omet), da sega fresko omet (A) čez vzdano rebro nad konzolo (B). Torej sta bila konzola in rebro najprej vzdana, šele nato pa obdana in delno prekrita s fresko ometom!

Natančna preiskava pokaže, da izvira podobnost krtinskih fresk s freskami v Mačah nad Preddvorom (ki so povzročile datiranje krtinskih slikarij v čas okoli leta 1460) samo iz skupnih predlog. Mačevski in krtinski slikar sta uporabljala grafične liste mojstra E. S.! Vendar se je maški mojster naslonil na grafična lista mojstra E. S. samo pri motivu križanja in sv. Krištofa, ki sta naslikana na zunanjsčini. Mojster krtinskih fresk pa je v vseh svojih poslikavah uporabljal prvine iz grafičnih listov mojstra E. S., kar ilustriramo samo z značilnimi primeri:

— Za prizor klečeče Marije in Janeza Krstnika (sl. 4) iz freske Poslednja sodba v Krtini, se je slikar zgledoval po grafičnem listu mojstra E. S. (sl. 5). Enako kot na grafiki so naslikani pokrivali in plašč klečeče donatorke in Ma-

rije. Z istega grafičnega lista je slikar posnel motiv slikane arhitekture, na kateri sta tiara in ključ sv. Petra.

— Naslon na grafični list mojstra E. S. (sl. 6) je opazen tudi na upodobitvi Srečanja Marije s sv. Elizabeto (sl. 7). Slikar je ponovil igro rok in pokrival Marije in sv. Elizabete.

— Krtinski mojster slika prste na nogah na enak način, kot jih je upodabljal na svojih grafikah (npr. apostol Janez) mojster E. S.¹³

— Nastanek krtinskih fresk po zgraditvi nove cerkve ob koncu 15. stoletja ali začetku 16. stoletja¹⁴ potrjuje tudi naslikana glava razbojnika (sl. 8) in prizora Križanje (freska ni bila leta 1978 dokončno odkrita)! Mojster krtinskih fresk je tu upodobil glavo razbojnika v značilno renesančno skrajšani perspektivi.

Zanimiv je lik moškega (sl. 9), ki je upodobljen na vzhodni steni dvorane. Upodobljenec kleči pred sv. Lenartom, patronom cerkve. Oblečen je v s krznom obrobljeno posvetno obleko. Roke ima sklenjene k molitvi. Na glavi ima krzno pokrivalo. Z obrazom je obrnjen k patronu. Iz geste, obleke in portretnih potez sklepamo na donatorski portret. Ker sta cerkvi sv. Lenarta in Roka stali na zemljišču, ki je sodilo k čemšeniški graščini, je upodobljeni donator verjetno čemšeniški plemič.

Z rokopisno analizo moremo pripisati mojstru krtinskih fresk še freski ki sta naslikani na južni steni prezbiterija podružne cerkve sv. Mohorja in Fortunata V zideh pod Trojanami.¹⁵ Na steno je naslikal v zgornjem pasu Križanje, na spodnjem pa verjetno štiri svetniške figure. Od njih je danes ohranjena samo sv. Katarina. V steno so namreč v času barokizacije vstavili okno in s tem uničili del slikarije. Če primerjamo glavo sv. Katarine (sl. 10) iz te cerkve z glavo sv. Katarine, ki je naslikana nad desnim stranskim oltarjem v Krtini (sl. 11), vidimo, da so obrazne poteze enake; na enak način so naslikane oči, nos, usta in prsni izrez na obleki. Freske so verjetno nastale sočasno s freskami v Krtini, vsekakor ob koncu 15. stoletja ali ob začetku 16. stoletja.¹⁶

Naslednje delo mojstra krtinskih fresk in njegovih pomočnikov so freske, ki so naslikane na stenah in oboku prezbiterija podružne cerkve sv. Andreja

na Dolah pri Krascah.¹⁷ Glava Jezusa, ki je naslikana na severni steni prezbitarija sv. Andreja (sl. 12), je podobna glavi Jezusa, ki je naslikan na severni steni dvorane v Krtini (sl. 13). Popolnoma enak je tudi način slikanja rok in številne druge nadrobnosti. *Terminus post quem non* označuje letnica 1512 in 1511?, ki jo je vrezal neki obiskovalec v drugo fresko Kristusa (sl. 14), ki je naslikan na vzhodni strani prezbitarija cerkve na Dolah. Verjetno pa freske niso mnogo starejše. Krajina, ki je naslikana za likom sv. Martina, je izrazito

14

renesančna (sl. 15). Opozorjamo na barvno perspektivo — odsev črna v vodi in proporcionalnost glede na oddaljenost objektov. Apostolova roka (sl. 16),

15

16

ki je naslikana na vzhodni steni prezbitarija, je perspektivno tako skrajšana, da pri nas ne bi mogla nastati v tretji četrtini 15. stoletja, temveč kasneje.¹⁹

Posebnost fresk v cerkvi sv. Andreja na Dolah pri Krascah je tudi ikonografski motiv Marije z enorogom — Zaprtega vrta. Ta upodobitev oznanjenja je bila doslej pri nas ugotovljena samo še nad vhodom v Marijino kapelo v opatijski cerkvi v Celju.

Kot sem omenil že v uvodu, je mojster krtinskih fresk s pomočniki naslikal tudi freske v prezbitariju podružne cerkve sv. Kancijana na Vrzdencu pri Horjulu.²⁰ Najnazornejše potrdilo istega avtorstva — pomočnikov, sta enako naslikani glavi, če primerjamo obraz sv. Miklavža (sl. 17) iz cerkve sv. Andreja na Dolah z obrazom apostola, ki je naslikan na severni steni prezbitarija na Vrzdencu (sl. 18).

Ob rokopisnih značilnostih pa potrjuje isto avtorstvo v naštetih štirih cerkvah tudi ornamentika naslikanih okvirov, ki je v vseh štirih cerkvah enaka. Tako je poleg različnih slikanih okvirov, po katerih je posebno bogata cerkev v Krtini, v vseh štirih cerkvah pričujoč naslikani okvir (sl. 19), pri katerem je z motivom trilistov sestavljena cikcakasta črta, s križem in ribjima mehurjema v črti simetrale.²¹

Sklepi

1. V vseh naštetih štirih cerkvah kažejo freske naslonitev na grafične liste mojstra E. S.

2. V primerjavi z mačevskim mojstrom je delo mojstra krtinskih fresk in njegovih pomočnikov naprednejše, kar je razvidno v uporabi barvne perspektive (zlasti upodobitev ozadja na freski sv. Martina v cerkvi na Dolah pri Krascah — odsev čolna na vodi), močne perspektivne skrajšave (zlasti glava razbojnika na Križanju v cerkvi v Krtini) in v izrazu čustvenega življenja figur (Križanje v cerkvi V zideh), kjer je mojster ob upodabljanju izraza oseb (Marija, sv. Janez) že vnesel čustvene poudarke.

3. Glede na pisane vire in pričevalnost samih slikarjev sodijo navedena dela mojstra krtinskih fresk v konec 15. ali začetek 16. stoletja.

4. Samo časovno stilno datiranje je lahko nezanesljivo, kar ima posledice za kulturno zgodovinsko pričevalnost slovenskega gotskega slikarstva. Že samo iz ugotovitev v tem sestavku sledi, da bo potrebno premakniti skoraj v pol stoletja mlajši čas tudi nekatere ugotovitve s področja glasbe in zgodovine noše — tam, kjer so se avtorji zgledovali samo po umetnostno zgodovinskih datacijah.²²

Opombe

1. Gradivo za ta prispevek je nastalo ob avtorjevem delu za magistrsko nalogo *Umetnostno zgodovinska topografija občine Domžale*. Posnetki (sl. 4, 5) so delo fot. mojstra S. Habiča, vse druge je posnel avtor sam. — 2. F. Stelè, *Gotsko stensko slikarstvo*, Ars Sloveniae, Ljubljana 1972, str. XIV. — 3. A. Koblar, *Zgodovinski zapiski o posvečenju nekaterih cerkev v ljubljanski škofiji*, *Zgodnja danica*, Ljubljana 1885, str. 298. — 4. L. Podlogar, *Drobtinice iz zgodovine soseske in občine Krtine v dobski župniji*, Ljubljana 1911, str. 17. — 5. A. Koblar, *Dob*, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 2, 1892, str. 41, 42. — 6. M. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)* I, Ljubljana 1975, str. 301. — 7. I. Vrhovnik, *Kronika dobovska*, župni arhiv Dob. — 8. I. Komelj, *Gotska arhitektura*, Ljubljana 1973, na str. 20, 22, 23, 106, 107 pomotoma navaja, da je cerkev v Krtini dvoladijska dvoranska stavba in da je dobila današnjo podobo ob poznogotski »gotizaciji«, ko so notranjost predelili v dve ladji in jo preobokali. Vidi se, da je cerkev v Krtini troladijska vzdolžno usmerjena dvorana, sezidana iz enega liva med leti 1494 in 1500. — 9. I. Komelj, *prav tam*, str. 21, 277. — 10. M. Zadnikar, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, Celje 1975, Krtina pri Domžalah, str. 54 pravilno ugotavlja, da je treba krtinske freske na novo opredeliti in v novi luči osvetliti tudi arhitekturo in stavbni razvoj cerkve. — 11. F. Stelè *Gotsko stensko slikarstvo*, str. XIV. — 12. Freske je ponovno odlično odkril in prezentiral akademski slikar Miha Pirnat s sodelavci. — 13. M. v. Geisberg, *Die Anfänge des deutschen Kupferstiches und der Meister E. S., Meister der Graphik*, Bd. II, Leipzig; upodobitev sv. Janeza str. 116, S. 81. — 14. Zanimivo je konzervatorsko poročilo M. Dvořaka v *Mitt. der k. k. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale*, 1909, str. 137 kjer navaja, da je cerkev zelo zanimiva in da ima freske na severni in južni steni iz leta okrog 1500. — 15. Umetnostni zgodovinarji F. Stelè, E. Cevc, I. Komelj v svojih delih cerkev sv. Mohorja in Fortunata locirajo v Podzid. Pravilna lokacija cerkve je V zideh (gl. *Krajevni leksikon Slovenije* II, Ljubljana 1971, str. 111). — 16. F. Stelè v svojih delih *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969, str. 72, 115 in *Gotsko stensko slikarstvo*, str. CIV, previsoko datira freski v čas okrog leta 1460; pravilno pa ugotavlja, da so freske V zideh delo iste roke kot v Krtini. — 17. Umetnostna zgodovinarja F. Stelè in E. Cevc locirata cerkev sv. Andreja v Krasce pri Moravčah. Pravilneje je Dole pri Krascah (gl. *Krajevni leksikon Slovenije* II, Ljubljana 1971, str. 82, 83). — 18. M. Zadnikar, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, 1975, str. 54; njegova domneva, da so freske v cerkvi sv. Andreja na Dolah pri Krascah močno podobne

freskam v Krtini, je pravilna. — 19. F. Stelè, *Slikarstvo v Sloveniji*, str. 144, sl. na str. 97, 219 in *Gotsko slikarstvo*, str. XIV, XXVI previsoko datira freske v čas tretje četrtine 15. stoletja. Očitneje sodijo v leta med 1500 in 1512. — 20. M. Marolt, *Dekanija Vrhnika, topografski opis*, Ljubljana 1929, str. 19, datira freske v konec 15. stoletja. Isti napačno locira apostole na severno steno, saj so dejansko na južni. Apostoli z južne stene prezbiterja so ali močno preslikani ali pa delo druge roke, kot je slikarija v prezbiteriju. — 21. V razpravi V. Praprotnik, *Ornamentika slikanih okvirov na srednjeveškem stenskem slikarstvu v Sloveniji, Zbornik za umetnostno zgodovino X*, 1973 je treba za cerkev na Dolah pri Krascah in v Vrzdencu popraviti datiranje fresk. — 22. Iz glasbe: P. Kuret, *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem*, Ljubljana 1973; za cerkev v Krtini str. 70, 97, 117, sl. 28 in za cerkev na Dolah pri Krascah str. 78, 97, sl. 52, 120. — Iz zgodovine noše: A. Baš, *Gotska in renesančna noša v kamniškem območju, Kamniški zbornik 2*, 1956; za cerkev v Krtini str. 101, 102, 107. — 23. Fotografije (sl. 5, 6) so delo fot. mojstra S. Habiča.

Zusammenfassung

DER MEISTER DER FRESKEN IN KRTINA

Im Beitrag wird die Arbeit des Meisters der Fresken in Krtina und seiner Mitarbeiter erforscht und beschrieben. Sie schmückten die Kirchen des hl. Leonhard und Rochus in Krtina, des hl. Hermagoras und Fortunatus im Weiler V zideh unterhalb der Ortschaft Trojane, des hl. Andreas in Dole bei Krasce und des hl. Kanzian in Vrzdenc bei Horjul.

Die Fresken datieren wir in den Ausgang des 15. und Beginn des 16. Jh. Die Baugeschichte der Kirchen wird aufs neue festgelegt und die bisherigen irrigen Datierungen der Fresken werden berichtigt.